

Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı

Nurdin Useev*

Özet: Makalede Köktürk harfli Yenisey yazıtlarında geçen ve kadını ifade eden kelimeler ele alınarak onların etimolojik yapısından ve anlamından hareketle Eski Türk kültüründe kadına nasıl bakıldığı saptanmaya çalışılmıştır. Örneğin, kişi kelimesinin hem erkeği, hem de kadını bildirmesi Eski Türklerde erkekle kadının aynı seviyede algılandığını göstermektedir. Ebçi kelimesinin morfolojik yapısı ve leksik anlamı kadının daha çok evde oturduğunu ve ev işleriyle uğraştığını gösterir. Sonuç olarak Eski Türklerde kadının daha çok aile içindeki görevi ve yerine göre adlandırıldığı, onlara hor bakılarak ikinci sınıf olarak algılanmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar sözcükler: Eski Türklerde kadın, Köktürk harfli Yenisey yazıtları, kadın imajı, ebçi, kişi.

The Image of Women in Old Turks Within The Meaning of The Words Which Reported Women and Passed at The Kopturk Lettered Yenisey İnscriptions

Abstract: In this article discussed the words which passed at the Kopturk lettered Yenisey inscriptions and expresses the women. And tried to determine how to looked at the woman in the old Turkish culture by considering the etymological structure and meaning of these words. For example, the word kishi informs men as well as women. This shows that in the old Turkish culture men and women are perceived as the same level persons. Morphological structure and lexical meaning of the word ebchi indicates that the women more staying home and dealing with household chores. As a result, has emerged that in the old Turkish society womans named according to the role within the family.

Key words: woman in the old Turkish culture, the Kopturk lettered Yenisey inscriptions, the image of woman, ebchi, kishi.

* Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, nuruseev@gmail.com

Giriş

Kelimeler belirli bir varlığı, kavramı, olayı bildirmekle görevli dil birimleri olarak dünyayı algılamamızda, fikir yürüterek düşüncelerimizi sistemleştirmede çok önemlidir. Bunun yanı sıra kelimeler insanın insan hakkında bilgi edineceği en önemli kaynaktır. Kelimelerin kültürel ve bilişsel değer taşıdığı eskiden de biliniyordu. Şinasi Tekin ‘*milletlerin yaşayış tarzları kendileriyle birlikte doğar yine kendileriyle birlikte gelişir. Nihayet bir gün bu yaşayış tarzı yani dış ve iç alem karşısında takınılan belli tavırlar, belli davranışlar o milletin dilinde ifadesini, karşılığını bulur. Buna göre kelimeler, bir çok dilcinin sandığı gibi yalnız bir ses ve fonemler yığından ibaret değil; hislerin, düşüncelerin taşıyıcısıdır. Şu hâlde: dil veya tek tek kelimeler, belli bir yaşam tarzının, belli bir dünya görüşünün, yani belli bir medeniyetin veya kültürün maddeleşmiş, donmuş birer sembolüdür*’ demektedir (Alyılmaz, 2008: 353).

Makalemizde Köktürk harfli Yenisey yazıtlarında kadını bildiren **ebçi**, **kişi**, **katin**, **kelin** ve **ög** gibi kelimeler ele alınarak bunların etimolojisi ve anlamı saptanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, yansıtıldığı kelimenin anlamından hareketle, kadınlara nasıl bakıldığını gün ışığına çıkarmaktır.

Yazıtlarda kadınları tanımlayan aşağıdaki kelimeler kullanılmaktadır:

a) **Kunçuy**. Çince den alınan **kunçuy eş**, *kadın* anlamlarında yazıtlarda en çok geçen kelimelerden biridir: esiz elime, **kunçuyıma**, oğlanıma, bodunıma, esizime, altmış yaşında adırıldım (*Değerli devletimden, eşimden, oğullarımdan, halkımdan, kıymetlilerimden altmış yaşında ayrıldım*) (E 1, 1), kuydaki **kunçuyımga adırıldım** (*Evdeki eşimden ayrıldım*) (E 6, 4), kuyda **kunçuyımka**, özde oğlumka bökmedim, esizime, teñri elimke, başda begimke bökmedim, esizime (*Evdeki eşime, vadideki oğullarıma doyamadım, değerlilerime, kutsal devletime, baştaki begime doyamadım değerlilerime*) (E 14, 2-3), kuyda **kunçuyımka**, oğlumka, begimke, kadaşımka bökmedim (*Evdeki eşime, oğullarıma, beğime, akrabalarımı doyamadım*) (E 22, 23-4) vd.

b) **Ebçi**. *Evcı, evde oturan* anlamına gelerek kadını bildiren bu kelime birkaç yazıtta yer almaktadır: öz **ebçi**, **kunçuyımka** bökmedim (*Öz kadın, eşime doyamadım*) (E 100, 1), **ebçime**, begime bökmedim, adırıldım (*Eşime, beyime doyamadım, [onlardan] ayrıldım*) (E 109, 3).

c) **Kişi**. *Kadın* anlamına gelen bu kelime yazıtlarda hem *cariye*, hem de *eş* anlamında geçmektedir: kuyda **kişim**, esizime (bökmedim) (*Evdeki eşim, değerlime [doyamadım]*) (E 61, 2), beş yegirmi yaşında tabgaç kanga bardım. er erdemim için alpun altun-kümüşiğ, egritebe, elde **kişi** kazgandım (*On beş yaşında Tabgaç kağanına [sefere] gittim. Kahramanlığım sayesinde çok altın-gümüşiğ, eğri hörgüçlü develer, cariyeler kazandım*) (E 11, 3).

d) **Yotuz**. *Eş, zevce* anlamına gelen bu kelime birkaç yazıtta geçmektedir:

bodunuma, oğlıma, **yotuzıma** adırılıtm, seçlintim, ayıta, buña (*Halkımdan, oğullarımdan, eşimden ayrıldım, boşandım, ne yazık, ne acı*) (E 43, 1-2), kañ alp tarkan bodunıma, ayıta, kalıñ kadaşımka bökmedim, esize, oğlımka, **yotuzımka** bö(kmedim) (*Ben) Kañ Alp Tarkan, halkıma, ne yazık, kalın (çok sayıdaki) akrabalarımaya doyamadım, değerlilerime, oğullarıma, eşime doyamadım*) (E 120, 1).

e) **Ög.** *Anne* anlamına gelen **ög** kelimesi birkaç yazıtta bulunmaktadır: beş yaşımta kañsız kalıp, tokuz yegirmi yaşımga **ögsüz** bolup, katıgılanıp, otuz yaşımga öge boltum. kırk yıl el tuttum, bodun başladım, taş yağığ yağıladım, elledim. (*Beş yaşımda babasız kalıp, on dokuz yaşımda annesiz olup, katlanıp, otuz yaşımda baş, yönetici oldum. Kırk yıl devleti idare ettim, halkı yönettim, dış düşmanlarla savaştım, devlet sahibi ettim*) (E 45, 2-4), on ay iltidi **ögüm**, kelürti ilimke (*On ay [karnında] taşıdı annem, getirdi devletime*) (E 28, 4), on ay iltidi **ögim**. oğlan togdım, erin ulgattım (*On ay [karnında] taşıdı annem. Oğul olarak doğdum, er olarak büyüdüüm*) (E 29, 5).

f) **Kız.** *Kız, dişi çocuk* anlamına gelen **kız** kelimesi hem *kız, dişi çocuk*, hem de genel *kadın* anlamlarında birkaç yazıtta geçmektedir: urı kadaşımka, üç kinim, **kız** kadaşım, üç yançı, kalın kadaşımka bökmedim, ayıta, kinim, eçeli, (ö) gümke bökmedim, buña (*Erkek akrabalarımaya, üç akrabama, kız akrabalarımaya, üç güvey, çok akrabama doyamadım, ne yazık, akrabalarımaya, kız kardeşler, anneme doyamadım, ne acı*) (E 59, 7-8-9), kinim, kadaşım, esizime, oğlanım-**kızıma**, örüñün-karam, esiz yüz elig erime, esizime (bökmedim) (*Akraba-kardeşlerim, kıymetlilerime, oğlanlarım-kızlarımaya, beyazım (altın-gümüüşüm)-siyahlarım (hayvanlarım), kıymetli yüz elli erime, kıymetlilerime (doyamadım)*) (E 45, 7), inim yiti, urım üç, kızım üç erti (*Küçük kardeşim üç, oğulum üç, kızım üç idi*) (E 47, 6).

g) **Kelin.** *Gelin, yeni evlenmiş kadın* anlamına gelen bu kelime bir yazıtta yer almaktadır: kanım tülberi, kara bodun, külig kadaşım, esizime, içiçim er, üküş er, oğlan er, küdegülerim, kız-**kelinlerim** bökmedim, esizime, ayıta (*Padişahım Tülberi, halk, ünlü akrabalarım, kıymetlilerime, ağabeyciklerim erler, oğlan erler, güveylerim, kız-kelinlerim doyamadım kıymetlilerime, ne yazık*) (E 3, 6).

h) **Eçe.** *Abla* anlamına gelen bu kelime bir yazıtta yer almaktadır: urı kadaşımka, üç kinim, kız kadaşım, üç yançı, kalın kadaşımka bökmedim, ayıta, kinim, **eçeli**, (ö)gümke bökmedim, buña (*Erkek akrabalarımaya, üç akrabama, kız akrabalarımaya, üç güvey, çok akrabama doyamadım, ne yazık, akrabalar, kız kardeşler, anneme doyamadım, ne acı*) (E 59, 7-8-9).

Yukarıda verilen kelimeleri iki gruba ayırmak mümkündür. Birincisi kadın-erkek ilişkisi yönünden ele alınacak olan **ebçi, yotuz, kız, kelin** kelimeleri; ikincisi de akrabalık ilişkileri içinde ele alınacak olan **ög, eçe** kelimeleridir. **Kunçuy** Çince'den alıntı bir kelime olarak semantik açıdan ilgi uyandırmaz.

Ancak bu kelime aracılığıyla verilen eşin cümledeki diziliş sırası çok önemlidir.

1. Kadının İlk Sırada Anılması

Yukarıda anlatıldığı gibi yazıtların büyük ve önemli kısmını yazıt sahibinin kendisi için önemli, değerli olan varlık ve kimseleri birer birer sayarak onlardan ayırdığını ya da onlara doymadığını dile getirdiği bölüm oluşturmaktadır. Bu bölümde verilen varlık ve kimseleri tespit etmekle Orta Çağ Türk erkeği için nelerin ve kimlerin değerli olduğunu anlayabiliriz. Örneğin, ‘kuyda kunçuyımka, özde oğlumka bökmedim, esizime, teñri elimke, başda begimke bökmedim, esizime (*Evdeki eşime, vadideki oğullarıma doymadım, değerlilerime, kutsal devletime, baştaki begime doymadım değerlilerime*) (E 14, 2-3)’ cümlesinde merhum evdeki eşine, vadideki oğullarına, kutsal devletine, yönetimdeki beyine doymadığını anlatmaktadır. Demek ki onun için kendi ailesinin fertleri olan eşi, oğulları ve devleti ile beyi gibi sosyal varlıklar değerlidir.

Bilindiği gibi insanlık, onun içinde Türk halkları da toplum içindeki ilişkilerde dil aracından başka da araçları kullanıyordu. Örneğin, Kırgız, Kazak gibi Türk halklarında gelen misafiri çadırın içinde ona verilen değere göre oturtuyorlardı. Değerli biri ise çadırın **tör** denilen saygın kısmına, istenmedik biri ise **ulaga** kelimesi ile adlandırılan kapı yanında oturtuluyordu. Yazıtlarda da merhum için değerli olan varlık ve kimselerin sıralanış düzeninde böyle bir mantığın olduğunu düşünmek mümkündür. Baktığımızda bunlar dağınık bir şekilde değil aralarındaki ilişkiye göre sıralanmaktadır. Örneğin yukarıda verilen ‘kuyda kunçuyımka, özde oğlumka bökmedim, esizime, teñri elimke, başda begimke bökmedim, esizime (*Evdeki eşime, vadideki oğullarıma doymadım, değerlilerime, kutsal devletime, baştaki begime doymadım değerlilerime*) (E 14, 2-3)’ cümlesinde ilk önce aile fertleri olan eşi ve oğulları ondan sonra da devleti ile beyi yer almaktadır. Aile fertlerinden de eşi birinci, oğulları da ikinci sırada anılmaktadır. Sosyal varlıklar olan devlet ile beyde de aynı sıralama mantığı uygulanır. İlk önce önemine göre devlet, ondan sonra bey gelmektedir. Demek ki yazıt sahibi için değerli olan varlık ve kimselerin cümle içindeki yerine göre de o varlık ve kimselere verilen değerli anlamak mümkündür.

Zamanında Kormuşın’ın de şaşırdığı gibi yazıtlarda en çok yazıt sahiplerinin eşleri anılmakta, üstelik ilk sırada yer almaktadır. Bu durum Doğu’da kadına verilen değer yazıtlarda farklı olduğunu göstermektedir. Kormuşın, bu durumun ilk eşin oğullarının meşru mirasçı olarak vurgulanmak istenmesinden kaynaklandığını belirtir (Kormuşın, 2008: 244). Bize göre bir bakımdan doğru olduğu halde bu görüş gerçek değildir. Çünkü sayısı 180’e ulaşan yazıtlarda yazıt sahiplerinin iki ya da ikiden çok eşinin olduğu hakkında tek bir bilgi yoktur. Üstelik, eğer gerçekten büyük eşin oğulları öne çıkarılmak istenmişse,

o zaman onun büyük eş olduğunu gösteren ayrıca bir kelime kullanılması gerekmez miydi? Yazıtı okuyan birisi anılan oğulların hangi eşinden olduğunu nasıl anlar¹? Dolayısıyla burada eşin ilk anılması sadece eşine verdiği önemden ibarettir. Bu da Eski Türklerin kadına olan muamelesini, verdiği yüksek değeri göstermektedir. Bilindiği gibi Türk halklarında, onun içinde Kırgızlarda kadın Doğu halklarının çoğunda olduğu gibi ikinci sınıf biri olarak algılanmamıştır. Abramzon, N. A. Severtsov² ve İ. P. Yuvaçeev adlı araştırmacıların yazdıklarını örnek vererek Kırgız ve Kazak kadınlarının Orta Asya'nın diğer halklarına göre daha özgür, durumlarının daha iyi olduğunu belirtmektedir (Abramzon, 1990: 276). Dolayısıyla yazıtlarda eşlerin ilk sırada anılması Eski Türk halklarının kadına verdiği önemin göstergesi olabilir.

2. Ebçi Kelimesi ya da Kadının Evde Oturması

Yukarıda verilen ve kadını bildiren kelimelerin anlamı Eski Türklerdeki kadın imajını çizmek için bazı bilgileri vermektedir. Böyle kelimelerden biri **ebçi** kelimesidir. Söz konusu kelime *ev, çadır* anlamına gelen **eb** kelimesine **/+çî/** ekinin getirilmesi ile yapılmıştır. Ele alınan kelime Kırgızcada *boz çadırın kadına ait kısmı* anlamına gelen **epçi cak** kelime grubunda bulunmaktadır. Bilindiği gibi **/+çî/** eki meslek mensubu ya da bir işi sürekli yapan anlamında adlar türetmektedir (Tekin, 2003: 81). Demek ki **ebçi** kelimesi *evde oturan, ev işini yapan* anlamına gelen bir kelimedir. Bundan da şöyle bir sonuç ortaya çıkar. Kadınlar **ebçi** kelimesi ile verildiğine göre Eski Türk aile anlayışında kadınlar evde oturan, ev işine bakan birileri olarak algılanmış ve bu özelliğine göre de adlandırılmıştır. Kırgızlarda da son zamanlara kadar erkekler eşini 'bizdin üydöğü (*bizim evdeki*)' diye anma geleneği vardı (Abramzon, 1990: 277). Gerçekten de Eski Türk hayat tarzında, ekonomisinde gücü gerektiren işlerin (hayvan gütmeye, sefere çıkma, avlama) çok olduğunu hatırlarsak bu işlerin erkekler tarafından yapıldığı, kadınların da ev işlerini yaptığı anlaşılır. Ancak, **ebçi** kelimesinin yapısı bu kelimenin daha sonraki dönemlerde ortaya çıktığını düşündürmektedir. Çünkü kadını bildiren **kişi, katun** kelimelerini yazıtlar dili verileriyle kök eke ayırmak zor iken, **ebçi** kelimesinin kök ve eki çok kolay anlaşılabilir. **Ebçi** kelimesinin daha sonra ortaya çıktığını kanıtlayan bir diğer örnek de E 100 yazıtında söz konusu kelimenin **kunçuy** kelimesinden önce gelerek onu niteleyen bir kelime görevinde bulunmasıdır: öz **ebçi**, kunçuyımka

1 Kormuşın **özde oğlum** kelimelerindeki **özde** kelimesini *kendi, öz* şeklinde anlamlandırarak anılan oğullarının büyük eşinden kendi oğulları olduğunu gösteren bir kelime olarak açıklamaktadır. Ancak, **özde** kelimesi Tekin tarafından *vadide* şeklinde anlamlandırılmıştır. Bize göre de Tekin'in anlamlandırılması gerçeğe yakındır. Çünkü *kendi, öz* anlamında kullandığı zaman '**öz ebçi, kunçuyımka** bökmeyim (*Öz kadın, eşime doymadım*) (E 100, 1)' cümlesinde olduğu gibi **/+de/** buluma hâli eksiz **öz** kelimesini kullanması daha mantıklı olacaktır.

2 Severtsov Kırgız kadınlarını şöyle tasvir etmektedir: 'Kırgız kadınları çekingen, sıradan birileri değildir', 'cariye değil, kelimenin tam anlamında ev sahibesidir'.

bökmedim (*Öz kadın, eşime doyamadım*) (E 100, 1). Bu cümlede **ebçi** kelimesi **kunçuy** kelimesinden önce gelerek onun özelliğini, evde oturmasını göstererek bir nitelik ögesi olarak yer almaktadır. Bize göre **ebçi** kelimesi ilk önce **kuyda** kelimesi gibi bir sıfat olarak kullanılmış, sonra sıfatların isimleşmesi, konversiyon olayı sonucu kadının kendisini bildirmeye başlamıştır. Bilindiği gibi bir varlık veya kavramı adlandırma onun en önemli özelliğine göre gerçekleşir. Kadını adlandırmada onun o dönemdeki belirli bir özelliği, daha doğrusu evde oturması göz önüne alınmıştır. Demek ki Eski Türk kültüründe kadın evde oturan birisi olarak algılanmıştır. Ancak kadını **ebçi** (evçi, evdeki) kelimesi ile adlandırmanın onu hor görme anlamına gelmediğini belirtmek gerekmektedir. Türk halklarında onun içinde Kırgızlarda kadın ocak sahibi, evin kutu olarak algılanmıştır. Her ne kadar günümüzde kadının toplum hayatındaki önemi artmışsa da onun en önemli görevi çocuk doğurarak insanlığı devam ettirmek, aile denilen küçük devletin düzenini koruyarak sağlamlaştırmasıdır. Bunların çoğu da evde gerçekleşmektedir. Üstelik, son zamanlarda yapılan sosyolojik araştırmalara göre en sağlam, iyi aile olarak kocası çalışarak maddi yönden ailesini geçindiren, eşi de evde oturarak çocuklarına bakan aile sayılmıştır. Demek ki tercüme ettiğimizde *evçi, evde oturan* anlamına gelen **ebçi** kelimesi Eski Türklerdeki kadının ülküsel imajını, evde oturarak çocuklarına bakan, ocak sahibi, ev kutu olan kadının imajını çizmektedir.

3. Kişi Kelimesi ya da Erkek-Kadın Ayrıcılığı

İnsanlık tarihinde din etkisi ile kadınlar erkeklerden aşağı görülmüş, hatta kadının erkek kaburgasından yapıldığı görüşü ortaya çıkmıştır. Bunun izi dillere yansımıştır. Örneğin Kırgızcada *danışmak* anlamını veren **kabırgaga keleşüü** (*Kaburgaya danışmak*) deyimi vardır (Osmonova vd., 2001: 232). Kurulduğu kelimelerden anladığımız kadariyle bu deyimdeki **kabırğa kadın, eş** anlamına gelen bir kelimedir. Yani erkeğin belirli bir konu üzerinde evdeki eşine danışmasını bildirmektedir. Maslova bazı dillerde *insan, kişi* anlamına gelen kelimenin sadece erkeği bildirdiğini belirterek İngilizce **a man** (insan, erkek), Almanca **das Man** (insan, erkek) ve Fransızca **in home** (insan, erkek) kelimelerini örnek olarak vermektedir. Üstelik Rusçada dişil eki olan *–şçına/* ekinin hep olumsuz anlama gelen kelimeler (çertovşçına [şeytancılık], dedovşçına [zorbalık]) yaptığını, *kadın* anlamına gelen **jenşçına** kelimesinin de Eski Slavca **jenö** kökünden geldiğini, **jenö** kökünün de hor bakma anlamını taşıdığını söylemektedir (Maslova, 2001: 124-125). İşte burada Eski Türkçedeki *insan, kişi* anlamına gelen **kişi** kelimesinin *kadın* anlamına da gelmesi çok ilgi çekicidir. **Kişi** kelimesi Eski Türkçede ve çağdaş Türk dillerinde *kişi, insan, çiftin biri, erkek, kadın, eş* anlamlarına gelmektedir (Levitskaya vd., 1997: 78-79; User, 2009: 246; Useev, 2011: 69). Örneğin, **kişi** kelimesi ‘ilteriş kagan kazganmasar,

yok erti erser, ben özüm bilge tonyukuk kazanmasar, ben yok ertim erser, kapgan kagan türk sir bodun yerinte bod yeme, bodun yeme, **kişi** yeme idi yok erteçi erti (*İlteriş Kağan kazanmasaydı, hiç olmasaydı, ben kendim Bilge Tonyukuk kazanmasaydım, olmasaydım, Kapgan kağan Türk Sir halkı yerinde boy da, halk da, insan da hiç olmayacaktı*) (Tonyukuk, kuzey 1-2)' cümlesinde genel *insan*, *kişi* anlamında geçmekteyken, 'E 18 Çaa-Hol VI yazıtındaki 'kuyda **kişime**, ayta, adırılı bardımız (*Evdeki eşimden, ne yazık, ayrılıp gittik*)' cümlesinde *kadın*, *eş* anlamında geçmektedir. Buna göre Eski Türklerde kadın erkek ayırımının yapılmadığını, her ikisinin *insan*, *kişi* anlamına gelen **kişi** kelimesi ile verilerek denk sayıldığını söylemek mümkündür. Özellikle **kişi** kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında *çiftin biri* anlamına gelmesi Türklerdeki kadın-erkek ilişkisini anlamamız açısından çok ilginç ve heyecan vericidir. Bilindiği gibi ağızlar dilin eski unsurlarını koruma özelliğine sahiptir. Melioranskiy şöyle demiştir: '... çağdaş ağızlarda yazıtlarda bulunmayan birçok eski şekiller ve kelimeler bulunmaktadır. Dolayısıyla ağızlardaki bu kelimeler eski yazıtları anlamada ve dil bakımından araştırmada çok değerli, bazen de değiştirilmez verileri oluşturmaktadır' (Melioranskiy, 1900: 2). Zayançkovskiy de ağızlarda çok eski kelimelerin bulunduğunu, eski yazıtlarda geçen bazı kelimelerin ağızlardaki eski kelimelerden haberdar olmadan açıklanamayacağını ve böylece ağızların söz varlığının tarihi-karşılaştırmalı olarak incelenmesinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir (Zayançkovskiy, 1958: 133)³. Dolayısıyla **kişi** kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında *çiftin biri* anlamında geçmesi Eski Türklerde kadın ve erkeğe ayrı ayrı bakılmadığı, her ikisi de eşit düzeydeki insan olarak kabul edildiğinin göstergesidir. Üstelik, cinslik kategorisinin olmayışı ve kadınlara ait özel eklerin bulunmayışı Türklerde kadınlara hor bakılmadığını göstermektedir.

4. Katun ve Kelin Kelimleri ya da Dahil Edilmiş, Birleşmiş Olmak

Yazıtlarda *hatun*, *kağan hanımı* anlamında geçen **katun** kelimesi ile *gelin*, *genç kadın* anlamına gelen **kelin** kelimesi **kat-** ve **kel-** fiil köklerine fiilden isim yapma /-un/, /-in/ ekleri ile yapılmıştır (Tenişev vd., 2001: 297).

Kat- fiil kökü Eski Türkçede ve çağdaş Türk dillerinde *katmak*, *eklemek*, *koymak* anlamlarına gelmektedir (Levitskaya vd., 1997: 336-337). Demek ki **katun** kelimesi *katılmış*, *eklenmiş*, *dahil edilmiş* demektir. **Kat-** fiil kökünden başka da akrabalık kelimeleri yapılmaktadır. Örneğin, Kumandı, Tuba dillerindeki **katiş-** fiili *evlenmek*, *katılmak birleşmek*, *irtibat kurmak* anlamlarına gelmektedir

3 Bu konuda bak.: **Kırgız Türkçesi Ağızlarında Köktürk Harfli Yazıtlara Ait Söz Varlığı**, I. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü ve Türk Dili Kurumu, Afyon Karahisar, Türkiye, 18-20 Kasım, 2009, I. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri (Editörler: Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz, Yard. Doç. Dr. Metin Yılmaz, Yard. Doç. Dr. Özgür Ay), Afyonkarahisar, 2010, s. 281-296.

(Levitskaya vd., 1997: 336-337). Kırgızcada **katış** kelimesi aralarında sıkı bağ, yakın ilişki olan kişileri bildirmektedir (KTS, 2010: 669).

Kel- fiil kökünden türeyen **kelin** kelimesinin birincil anlamı *gelen, gelmiş olan* demektir. Dikkat ettiğimizde her iki kelime bir yerden bir yere yer değiştirmek, yeni bir yerde olmak anlamlarını taşıyan fiil köklerinden türemiştir. Yani bir varlığın ya da kimsenin yer değiştirmesi, yeni bir yerde bulunması söz konusudur. Bunu ele alınan kelimeler üzerinde somutlaştırırsak aşağıdaki sonuç çıkar. Türk halklarında bir kız evlendiği zaman gelenek gereği anne-babasının evinden ayrılarak kocasının anne-babasının evine gelmektedir. İşte bu durumdan dolayı yeni evlenmiş kadına **kelin** adı verilmektedir.

Katın kelimesi daha çok gelinlik döneminden çıkmış, artık çoluk-çocuk sahibi bir kadına verilen isimdir. Demek ki *katmak, eklemek, koymak* anlamlarına gelen **kat-** fiil kökü aracılığıyla yapılan bu kelime kadının artık kocasıyla birleşmiş, yeni bir aile, eve dahil edilmiş olduğunu göstermiş olmaktadır.

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus yazıtlarda *hatun, kağan hanımı* anlamına gelerek yüksek anlam değerli, çok olumlu kelime olan **katın** kelimesinin bazı Türk dillerinde, örneğin Kırgızcada anlam kötüleşmesine uğrayarak hor görme, zayıf sayma anlamında daha çok erkekler için kullanılmasıdır. Kelime, küfür, tahkir anlamında daha çok erkekler için onların korkaklığını, sözünü tutmamasını ve zayıflığını, güçsüzlüğünü yermek amacıyla söylenmektedir. Çünkü Türk kültüründe erkeklerin cesur, güçlü ve sadık olması gerekmektedir. Korkaklık, fizikî bakımdan zayıflık kadınlara ait olan özelliklerdir. Ancak korkaklık, fizikî zayıflık kadınları hor gösterecek özelliklerden değildir. Fakat erkekler için bu özellikler hiçbir şekilde kabullenemeyecek niteliklerden olmasından dolayı bir erkeği tahkir etmek için, bu özellikleri göstermek amacıyla **katın** kelimesi kullanılmış, zaman geçtikçe de anlam kötüleşmesi sonucunda tahkir etme, küfür kelimesine dönmüştür. Ancak, bu anlamın kaynağı kadınlar değil, erkeklerdir. Yani erkekler için kullanılmıştır.

6. Ögsüz Kelimesi ya da Anne

Anne anlamına gelen **ög** kelimesi iki durumda geçmektedir. Birincisi, yazıt sahibini karnında taşıyarak doğurması ile ilgili geçmektedir: on ay ilti **ögüm**, kelürti ilimke (*On ay [karnında] taşıdı annem, getirdi devletime*) (E 28, 4), on ay ilti **ögim**. oğlan togdım, erin ulgattım (*On ay [karnında] taşıdı annem. Oğul olarak doğdum, er olarak büyüdüm*) (E 29, 5). İkincisi de yazıt sahibi annesiz kaldığını söylerken anılmaktadır: beş yaşımta kaşsız kalıp, tokuz yegirmi yaşımga **ögsüz** bolup, katıglanıp, otuz yaşımga öge boltum. kırk yıl el tuttum, bodun başladım, taş yagig yağıladım, elledim. (*Beş yaşımda babasız kalıp, on dokuz yaşımda annesiz olup, katlanıp, otuz yaşımda baş, yönetici oldum. Kırk yıl*

devleti idare ettim, halkı yönettim, dış düşmanlarla savaştım, devlet sahibi ettim) (E 45, 2-4). Burada dikkate değer durum **ög** kelimesinin şimdiki Türk dillerinde *öksüz* anlamına gelen şekliyle kullanılmasıdır. Tenişev'in başında bulunduğu bilim adamları **ög** kelimesinin **öksüz** kelimesinde kullanılmasını çocuk için annenin önemli olduğunun göstergesi olarak açıklamaktadırlar (Tenişev vd., 2001: 300). Bunun doğru olduğunu Kırgızcadaki 'ataluu cetim arsız cetim, enelüü cetim erke cetim (*Babası olan öksüz arsız öksüzdür, annesi olan öksüz şımarık öksüzdür*)' atasözü kanıtlamaktadır. Yani bu atasözünde annesi olan ancak babası olmayan çocukların durumunun babası olan ancak annesi olmayan çocukların durumundan daha iyi olduğu, bir başka deyişle çocuklar için annenin çok önemli olduğu belirtilmektedir.

Sonuç

Yukarıda anlatılanlardan çıkacak sonuç şudur: Eski Türk kültüründe kadınlar başka halklarda olduğu gibi hor görülmemiş, ikinci sınıf muamelesi görmemiştir. Bunu yazıtlarda ilk sırada eşin anılması, kişi kelimesinin hem *insan*, hem de *erkek* ve *kadın* anlamında kullanılması, dilimizde cins kategorisinin olmaması, bazı etnografik bilgiler kanıtlamaktadır. Kadını ifade eden bazı kelimeler daha çok onların ailedeki yerine göre verilmiştir. Böyle kelimelerden olan **ebçi** kadınların daha çok ev işiyle uğraşarak evde oturduklarını göstermekte, **katin** ve **kelin** kelimeleri ise kocanın evine geldiklerini ve yeni bir eve, aileye dahil edildiklerini bildirmektedir.

Kısaltmalar:

vd.: ve diğerleri

E: Yenisey yazıtlarının numaralandırılmasında kullanılan kısaltma

KTS: Kırgız Tilinin Sözdüğü

Kaynakça

- Abramzon, S. M., (1990), *Kırgızı i İh Etnogenetiçeskiye i İstoriko-Kul'turnıye Svyazi*, Frunze.
- Alyılmaz, Cengiz, (2008), 'Anı'/'Ani' Yer Adı Üzerine, *Ahmet B. Ercilasun Armağanı*, s. 352-365.
- Clauson, Sir Gerard, (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Kormuşin, İ. V., (1971), Leksiko-Semantiçeskoye Razvitiye Kornya *qa v Altayskih Yazıkah, *Tyurkskaya Leksikologiya i Leksikografiya*, Moskova, s. 9-29.
- Kormuşin, İ. V., (1986), *Tekstologičeskiye Razıskaniya v Oblasti Yeniseyskoy Runiki* (K

- Voprosu O Jenskikh Pominal'nın Nadpisyah), *Turgologica (K Vosmidesyatiletiiyu Akademika A. N. Kononova)*, Leningrad, s. 165-171.
- Kormuşin, İ. V., (2008), *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii: grammatika i tekstologiya*, Moskova. KTS: *Kırgız Tilinin Sözdüğü*, Bişkek, 2010.
- Levitskaya L. S ve diğer, (1997), *Etimologičeskiy Slovar 'Tyurkskih Yazıkov, Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Leksicheskiye Osnovi Na Bukvi 'K', 'K'*, Moskova.
- Maslova, V. A., (2001), *Lingvokul'turologiya*, Moskova.
- Meliyoranskiy, P. M., (1900), *Arab-filolog O Turetskom Yazıke*, Sankt-Petersburg.
- Osmonova, C. ve diğerleri, (2001), *Kırgız Tilinin Frazeologiyalık Sözdüğü*, Bişkek, KTMÜ yayınları.
- Tekin, Talat, (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, 2. basım, İstanbul.
- Tenişev E. R ve diğerleri, (2001), *Sravnitel'no-İstoričeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov, Leksika*, genişletilmiş II. baskı, Moskova, Nauka.
- Useev, Nurdin, (2011), *Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana Tekstler (Yenisey Yazıtları I: Söz Varlığı ve Metinler)*, Bişkek: Kırgız Millî Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Yayınları.
- User, Hatice, Şirin, (2009), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi*, Konya.
- User, Hatice, Şirin, (2011), *Runik Türk Yazıtları Çerçevesinde Katun ve Kunçuy, Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290 Yılı (720-2010) Sempozyumu From Ötüken to Istanbul, 1290 Years of Turkish (720-2010) 3-5 Aralık 2010, İstanbul / 3th-5th December 2010, İstanbul, 2011, s. 281-292.*
- Zayançkovskiy, A. A., Tartışma Konuşması, *Voprosı Dialektologii Tyurkskih Yazıkov*, Bakü, 1958, s. 132-134.